

Håkan Jönson (red.)

Perspektiv på utsatthet och problem under åldrandet

Kapitel 9: Att åldras utan nära familj, s 167-189

DOI: <https://doi.org/10.37852/oblu.183.c497>

Denna text är licensierad under CC-BY, Erkännande.

(Se fullständiga villkor: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>) Enligt licensen får verket spridas och bearbetas utan att tillstånd behövs, men verkets upphovs personer måste anges.

ISBN: 978-91-7895-547-3

ISBN (elektroniskt): 978-91-7895-548-0

DOI: <https://doi.org/10.37852/oblu.183>

© Författarna och Social Work Press, 2022

Redaktör: Håkan Jönson

Adress: Social Work Press, Allhelgona kyrkogata 8, Box 23, 221 00 Lund

9. Att åldras utan nära familj

En allt vanligare form av social utsatthet?

TORBJÖRN BILDTGÅRD & PETER ÖBERG

Inledning

Socialvetenskaplig teoribildning beskriver familjen som en central social institution med flera viktiga samhällsfunktioner, inklusive omsorg om familjemedlemmar. Familjen är vid sidan av stat och arbetsmarknad en central källa till välfärd, som bidrar till individers välbefinnande när den fungerar men som också kan skapa problem om den är dysfunktionell. Ingen institution har sannolikt tillmätts större betydelse än familjen för att förstå uppkomsten av sociala problem (våld, missbruk, psykisk ohälsa m.m.) eller tillskrivits en större roll i att lösa dem (Dallos & McLaughlin 1993). Det syns inte minst i socialpolitik och socialt arbete där flera sociala insatser har som målsättning att stötta, kompensera eller ersätta familjen i dessa samhällsfunktioner.

Historiskt sett har familjer haft ett stort ansvar för äldre, inte minst ekonomiskt, vilket ibland varit associerat med konflikter mellan generationer om bristande resurser, som bostäder, mark, livsmedel etc. Bakgrunden till offentliga äldreomsorgsinsatser kan förstås som en reaktion på uppfattade brister i familjers förmåga att ge äldre personer det stöd de behöver. Via fattigvårdslagstiftningen 1788 fick det offentliga ett visst ansvar för medborgares försörjning och man bistod äldre personer som saknade egen försörjningsförmåga eller anhöriga försörjare, genom till exempel fattigstugor, rotegång och visst ekonomiskt stöd.

I det nutida svenska samhället har familjens juridiska ansvar för äldre personer ersatts med ett samhällsansvar och olika samhällsinsatser har växt fram för att stötta eller ersätta familjen. Det var vid mitten på 1900-talet som dagens starka samhälle med allmänt stöd till äldre i form av pensioner och äldreomsorg växte fram. Anhörigas lagstadgade ansvar för äldre personers omsorg avskaffades redan 1957.

Likväl råder det i praktiken ett delat ansvar för äldre mellan familjen och det offentliga. Enligt Socialstyrelsen (2020) har den omsorg som ges av anhöriga till närstående en samhällsbärande funktion, utan vilken samhället inte skulle klara av att tillgodose medborgarnas behov av omsorg. Familjen (oftast partner och barn) bidrar till minskad social isolering och till upplevd meningsfullhet under ålderdomen. Familjemedlemmar tar ofta ett stort ansvar när hälsan hos deras äldre närstående försämras och de agerar ofta som företrädare för äldre personer i relation till olika myndigheter. Drivkrafterna att hjälpa är flera – allt från kärlek till en känsla av plikt eller skyldighet att återgälda den hjälp och omsorg man själv tidigare mottagit. Insikten att anhöriga utgör ett viktigt stöd har lett till att en rad offentligt finansierade anhörigstöd inrättats, som till exempel dagcenter och korttidsboende.

Den nära familjen, i det här kapitlet definierat som partner och barn, utgör därmed en viktig källa till olika former av stöd till äldre personer och är ofta en viktig del av en god ålderdom. Men tillgången till ett stödnätverk av nära anhöriga är inte självskriven. Äldre personer som saknar partner och barn riskerar att stå utan stöd.

Syftet med det här kapitlet är att synliggöra en växande minoritet äldre utan nära familj och de konsekvenser familjelösheten kan få i form av social utsatthet. Vi kommer att lyfta tre argument för att familjelöshet bland äldre är en växande form av social utsatthet: 1) Demografiska förändringar som innebär att äldre framöver allt oftare kommer att sakna partner och barn. 2) De problem som avsaknaden av nära familj kan innebära i termer av bristande stödresurser och psykisk ohälsa. 3) Det starka samhällets reträtt som ställer större krav på familjen att stötta äldre familjemedlemmar.

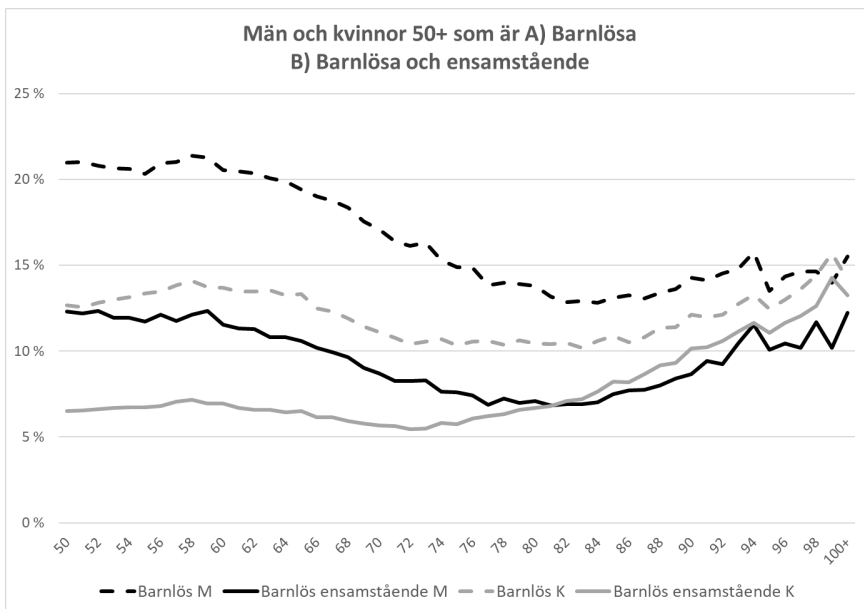
I den avslutande diskussionen lyfter vi även ett argument för att inte se avsaknaden av nära familj som ett växande problem – nämligen att den traditionella synen på vad en familj är har förändrats, att dagens äldre varit ett avantgarde i denna förändring samt att "familjefrihet" kommit att bli ett fritt val och en livsstil för allt fler individer.

Växande andel äldre saknar nära familj

Vårt första argument är att andelen äldre som saknar familj kommer att öka. Andelen äldre som saknar partner och/eller barn har länge avtagit i Sverige (Sundström 2019), men detta mönster ser ut att ändras i framtiden. Det kommer att bli allt vanligare för framtida generationer att åldras utan nära familj, det vill säga utan både partner och barn. Mer än var tionde svensk i åldrarna 75+ har i dag inga biologiska eller adopterade barn – och detta är vanligare bland män (14 %) än kvinnor (11 %). Figur 1 visar andelen som saknar barn och/eller partner enligt kronologisk ålder för personer 50+ i Sverige 2019. Eftersom få (även män) får biologiska barn efter 50-årsåldern kommer andelen barnlösa att öka bland nya kohorter äldre under kommande år. Även klyftan mellan män och kvinnor kommer att växa. Som de streckade linjerna i figur 1 visar kommer andelen barnlösa att vara som störst bland personer födda 1961 (de som i figuren 2019 är 58 år), en åldersgrupp som närmar sig pensionsålder, i vilken nästan en av fem (18 %) kommer att vara barnlösa – och en betydligt större andel män än kvinnor.

Många barnlösa saknar också en partner. I dag har 7,5 procent av svenskar 75+ varken partner eller barn, men när andelen barnlösa ökar bland framtida kohorter av äldre kommer andelen som saknar både barn och partner på äldre dar att öka. Risken att vara eller bli ensamstående ökar också successivt med åldern, i och med att risken ökar för att ens partner avlider. I figuren ser vi att andelen äldre män och kvinnor utan nära familj (heldragen linje) med ökad ålder tenderar att sammanfalla med andelen barnlösa (streckad linje), eftersom sannolikheten att förlora sin partner då också ökar.

Risken att bli ensamstående är speciellt stor bland kvinnor, dels på grund av att de lever längre än män, dels på grund av att de ofta är gifta med män som är äldre än de själva. En större andel ensamstående män träffar dessutom en ny partner sent i livet, vilket bidrar till att gruppen ensamstående äldre domineras av kvinnor. Den här könsskillnaden syns dock inte i figuren som bara inkluderar barnlösa äldre personer.

Figur 1. Andel svenska män och kvinnor i åldrarna 50+ år 2019 som A) inte har biologiska/adopterade barn, B) varken har biologiska/adopterade barn eller partner (beställd statistik från SCB, egna beräkningar).

Att åldras utan nära familj är ett växande fenomen även internationellt. I ett särskilt temanummer om familjelöshet i *Journals of Gerontology* presenterar Verdery et al. (2019) en undersökning om att sakna nära familj bland personer 50+ i 34 länder. Studien visar på en stor variation i andelen som saknar både make/maka och barn, från över 10 procent i länder som Kanada, Nederländerna, Schweiz och Irland, till mellan 6 och 10 procent i länder som Sverige, Polen och Spanien, ner till mindre än 2 procent i länder som Kina och Sydkorea. Utifrån olika demografiska trendframskrivningar är författarnas prognos att andelen som saknar nära anhöriga kommer att öka globalt för framtida kohorter äldre.

Verdery et al. (2019) förklarar den historiskt ökade risken att åldras utan nära anhöriga, med minskade födelsetal under den första demografiska transitionen (nedgång från höga till låga födelse- och dödsantal), efter vilken fertilitetstalen sedan fortsatt att minska. Låga födelseantal ökar risken för att sakna anhöriga under ålderdomen. Roofeh et al. (2020) argumenterar för flera andra skäl till ökningen, inklusive ökad

livslängd där somliga äldre personer överlever sina anhöriga, förändrade familjenormer som lett till en ökad andel frånskilda och ökad geografisk mobilitet som ökat de fysiska avstånden mellan familjemedlemmar. När det gäller äldre personer (65+) i USA beräknar Roofeh et al. att en av fem över tid riskerar att stå utan nära familj.

Demografin visar alltså att sannolikheten att åldras utan nära familj ökar för framtida kohorter av äldre, vilket skulle kunna förstås som en växande form av social utsatthet, där allt fler kommer att vara beroende av offentligt stöd. Samtidigt har definitionen av vad en familj är och vem som därmed kan utgöra en nära stödresurs alltmer problematiserats under senare år (se t.ex. Connidis 2021). Vi återkommer till detta i slutdiskussionen.

Konsekvenser av familjelöshet

Vårt andra argument handlar om de problem som kan uppstå som en konsekvens av att sakna den viktiga stödresurs som den nära familjen ofta utgör. Människor möter i regel inte livets praktiska och emotionella utmaningar ensamma, utan dyadiskt, tillsammans med närstående andra (Bodenman 2005), och den nära familjen är en viktig resurs för socialt, emotionellt och praktiskt stöd till äldre personer. Forskare har föreslagit olika modeller för hur stödinsatser till äldre fördelar sig mellan olika aktörer. Enligt Cantors (1979) teori tar äldre emot stöd utifrån en normativ hierarkisk-kompensatorisk ordning, där en partner (make/maka/sambo) uppfattas ha den främsta skyldigheten att ge stöd, följt av barn, andra släktingar och slutligen övriga personer. När någon kategori av omsorgsgivare saknas tar den som står "näst på tur" vanligtvis över.

Litwaks (1985) struktur-funktionalistiska modell föreslår i stället att stöd ges utifrån olika givares funktionella egenskaper. Mindre omfattande vardaglig omsorg som kräver närvaro och långsiktighet men inte specialkompetens tenderar att ges av närstående, i första hand partner och barn. Stöd som kräver mer specialiserade kunskaper brukar i stället ges av professionella grupper, medan sällskapsstöd som bygger på delade minnen och referenser ofta ges av jämnåriga vänner och släktingar.

Slutligen antar Antonuccis konvojmodell (Kahn & Antonucci 1980) att stödnätverk är resultat av investeringar i relationer som individen gjort under livsloppet. Perspektivet öppnar upp för möjligheten att förstå familjer och familjemedlemmar som "valda", i stället för biologiskt givna, vilket vi återkommer till i slutdiskussionen.

I tidigare arbeten (Bildtgård & Öberg 2017) har vi funnit stöd för både Cantors och Litwaks modeller och visat att äldre personer i första hand föredrar stöd från sin partner för de flesta behov (socialt, emotionellt, praktiskt), medan äldre som saknar en partner har mer differentierade preferenser och föredrar stöd från olika kategorier av individer beroende på behov (funktioner): barn för emotionella behov, vänner för sociala behov och hemtjänst för mer omfattande praktiska behov, såsom hjälp med hygien och personlig omvårdnad. De som saknar både partner och barn föredrar i stället socialt och emotionellt stöd från vänner och andra släktingar, men rapporterar också oftare än andra att de helt saknar stödpersoner samt föredrar oftare stöd från det offentliga, vilket antyder att de riskerar att vara en speciellt utsatt grupp.

Nedan presenterar vi forskning om konsekvenser av att åldras utan nära familj för hälsa och stödnätverk. Mycket av denna forskning handlar antingen om att åldras utan partner eller om att åldras utan barn, en mindre del om att åldras utan både partner och barn, det vill säga helt utan nära familj. Vi börjar med en genomgång av forskning om att åldras utan partner. Därefter görs en genomgång av att åldras utan barn. Slutligen fokuserar vi på intersektionen av de två områdena, att åldras utan både partner och barn.

Konsekvenser av att vara ensamstående på äldre dar

Många vägar kan leda till att man åldras utan en partner. Det traditionellt förväntade har varit övergången till att bli änka/änkeman och mycket äldreforskning har handlat om att förlora sin partner genom dödsfall (t.ex. Martin-Mathews 2014). Eftersom gifta/samboende män i heterosexuella relationer tenderar att avlida före sina kvinnliga partner har forskningen främst studerat änkor, även om senare forskning alltmer behandlar även änkemän.

På senare tid har det också blivit vanligare att åldras som ensamstående på grund av skilsmässa tidigare i livet efter vilken man inte

träffat en ny partner, men också på grund av att man skiljt sig som äldre. Bland äldre 65+ i Sverige (som enda land i världen) finns det i dag fler frånskilda än det finns änkor/änkemän. Slutligen är det drygt en tiondel av äldrebefolkningen som aldrig haft en långvarig parrelation.

En parrelation är, som diskuterats ovan, en viktig resurs för välfärd på äldre dar. En partner utgör ett stöd i vardagen och skyddar mot ohälsa och sjuklighet (Walker & Luszcz 2009), dödlighet (Liu 2009) och mental ohälsa. Att sent i livet förlora sin partner genom skilsmässa eller änkestånd ökar därför risken för ett minskat välbefinnande (Lee & DeMaris 2007). Upplevd ensamhet är vanligt efter att man som äldre blivit änka/änkeman eller frånskild, men den tenderar att minska när en tid har gått efter övergången, och de flesta anpassar sig till sin nya livssituation efter en tid (Bowen & Jensen 2017). Det gäller i synnerhet om man etablerar en ny intim parrelation, vilket är vanligare bland frånskilda än bland änkor/änkemän (Öberg et al. 2016). Forskningen har visat att övergången till att bli singel också kan vara positivt förknippad med autonomi och nyfunnen självständighet, speciellt bland äldre kvinnor som ofta haft ett större ansvar för det gemensamma hushållet (Gustavsson & Lee 2004).

För äldre personer som lever i parförhållanden är partnern den i särklass viktigaste resursen, som erbjuder ett multifunktionsstöd (socialt, ekonomiskt, emotionellt, praktiskt) som oftast är tillgängligt i det egna hushållet. Om man saknar en partner måste alla former av stöd komma från personer som befinner sig utanför det egna hushållet, ofta från vuxna barn. Som Cantors teori förutsäger står barn "på tur" för att erbjuda stöd när en förälder blir ensamstående. Efter att man på äldre dar blivit änka/änkeman eller frånskild, tenderar egna barn, om sådana finns, att erbjuda mer hjälp och stöd en tid under transitionen, medan den äldre föräldern anpassar sig till livet som ensamstående (Bowen & Jensen 2017; Kalmijn 2013; Klaus 2021).

Barn tenderar speciellt att ge stöd till äldre mödrar. Eftersom kvinnor i familjer ofta haft en sammanhållande roll (kinkeepers) brukar äldre mödrar ha en närmare relation med sina vuxna barn än äldre fäder, vilket kan generera mer stöd. Äldre kvinnor har ofta ett starkare socialt nätverk än män, som de kan falla tillbaka på om de blir ensamstående (se t.ex. Crawley 2018; Schwatz & Litwin 2018). Eftersom det är mycket vanligare att bli änka än änkling har det också noterats att

det finns ett änkesamhälle av kvinnor som äldre änkor kan stödja sig på (Martin-Mathews 2014).

Det är rimligt att anta att livslånga singlar kan utgöra en speciellt sårbar grupp utan starkt stödnätverk, men forskning visar att många under livet kompenserat för att inte ha en partner genom att etablera nätverk de ser som sina familjemedlemmar ("vald familj"). En studie av äldre kvinnor som varit livslånga singlar visar till exempel att de ofta inte gör någon klar distinktion mellan familj och vänner (Connidis & Barnett 2019).

Mycket forskning visar att partner och barn tenderar att kompensera för varandra när det gäller att erbjuda stöd och hjälp. Om även barn saknas, ökar därför sårbarheten. Andra nätverk (t.ex. syskon, vänner, grannar) kan visserligen erbjuda sällskap och emotionellt stöd, men som Litwaks funktionalistiska modell antyder är dessa informella stödresurser ofta bristfälliga när mer omfattande och kontinuerligt stöd behövs, särskilt om det handlar om personlig omvårdnad. I jämförelse med äldre personer som lever i parrelationer och/eller har barn har äldre ensamstående barnlösa därför större sannolikhet att behöva förlita sig på den offentliga omsorgen (Albertini & Mencarini 2014; Bildtgård & Öberg 2017; Deindl & Brandt 2017; Wenger et al. 2007).

Sammantaget visar forskningen att skilsmässa och änkestånd upplevs som svåra transitioner av äldre, åtminstone i ett övergångs-skede, när man förlorat den viktigaste stödresursen för ålderdomen. Den övergången riskerar att vara extra svår om man saknar barn.

Konsekvenser av barnlöshet på äldre dar

Barnlöshet behöver förstås i förhållande till det levda livet. Olika omständigheter, val och livsvägar kan leda fram till en barnlös ålderdom och dessa olika vägar har betydelse för barnlöshetens konsekvenser. Kohli och Albertini (2009) identifierar tre orsaker till att inte ha fått egna barn: 1) att ha varit biologiskt oförmögen att få barn (ofruktbar), 2) att aktivt ha valt bort barn och 3) att ha skjutit upp barnafödandet tills det var för sent. Man kan också vara barnlös på äldre dar på grund av att man överlevt sina barn eller för att man förlorat kontakten med dem, till exempel till följd av konflikter (Allen & Wiles 2013). Ökade geografiska avstånd mellan generationerna kan också

medföra att vuxna barn åtminstone inte kan erbjuda någon form av praktiskt stöd till sina äldre föräldrar (även om digitala teknologier skapat nya möjligheter).

Ett vanligt antagande är att barnlöshet får negativa konsekvenser för välbefinnandet under ålderdomen, men forskningen har funnit små skillnader mellan äldre föräldrar och äldre barnlösa när det gäller välbefinnande, upplevd ensamhet, depression och livstillfredsställelse (Zhang & Hayward 2001; Vikström et al. 2011). Resultaten från studierna pekar i stället på att det är interaktionen mellan barnlöshet och partnerstatus som har betydelse.

Att ha barn har visat sig ha mindre betydelse för äldres välbefinnande än att ha en partner (Koropecjy-Cox 2002). Detta gäller särskilt män, som ofta investerat mindre i relationen till sina barn än kvinnor (Dykstra & Keizer 2009). Äldre personer som tidigare i livet aktivt valt att förbli barnlösa (barnfria) har också ett bättre välbefinnande än äldre som är barnlösa på grund av omständigheter utanför deras egen kontroll (Connidis & McMullin 1993). Den skillnaden är speciellt tydlig för kvinnor på vilka förväntan om föräldraskap ofta är starkare än på män (Jeffries & Connert 2002; Koropecjy-Cox 2002).

Kvalitativa studier har visat att subjektiva erfarenheter av att åldras utan barn varierar stort. Forskningen är sparsam, men har fokuserat på existentiella och sociala aspekter (Stahnke et al. 2020; Hadley 2021; Nilsson 2011). Några studier argumenterar för att det finns en risk att under ålderdomen ångra att man förblev barnlös, medan andra studier visar att de som gjort ett aktivt val att förbli barnlösa ("barnfria") sällan ångrar sig senare i livet (Stahnke et al. 2020; Stegen et al. 2020). Biografiska val formar därmed hur man upplever barnlöshet på äldre dar.

I linje med Antonuccis konvojmodell har forskningen visat att barnlösa personer under livsloppet ofta kompenserar för avsaknaden av egna barn genom att etablera alternativa relationer och stödnätverk. Äldre barnlösa personers nätverk tenderar därför att vara mer heterogena än äldre föräldrars (Krenkova 2018; Schnettler & Wöhler 2016) och innehålla fler jämnåriga vänner och släktingar, till exempel syskon och kusiner. Kontakterna med yngre generationer är dock ofta mindre utvecklade (Wenger et al. 2000). Tyngdpunkten på jämnåriga i nätverket gör barnlösa personer mer sårbara på äldre dar, när risken ökar för att deras jämnåriga avlider eller får nedsatt funktionsförmåga och eget behov av hjälp.

Partnerstatus har betydelse för tillgången till stöd. Äldre barnlösa personer i ett parförhållande har ofta ett viktigt ömsesidigt stöd av varandra, som gör det möjligt att upprätthålla vanor och livsstil högt upp i åren, men de blir sårbara vid änkestånd eller skilsmässa (Albertini & Kohli 2009).

Avsaknaden av barn har visats ha mer negativa konsekvenser för ensamstående äldre män, som ofta har mindre och mer yrkeslivsorienterade nätverk, än för ensamstående kvinnor (Krenkova 2018). Upplevd ensamhet och depression är vanligare bland ensamstående barnlösa äldre män än bland kvinnor (Zhang & Hayward 2001). Barnlösa äldre män i ett parförhållande har ofta en fördel av att "åka snål-skjuts" på och ta del av sin frus/sambos omsorg och sociala nätverk, men de riskerar att bli sårbara efter att de förlorat sin partner (Wenger et al. 2000). Ensamstående barnlösa kvinnor kompenserar i större utsträckning barnlösheten genom ett större nätverk av stödpersoner, och de tenderar att klara sig rätt bra under ålderdomen – enligt vissa indikatorer till och med bättre än äldre gifta kvinnor (Dykstra & Hagestad 2007). Vi återkommer till detta i slutdiskussionen.

Konsekvenser av att åldras utan både partner och barn

Genomgången ovan visar hur både partner och barn utgör viktiga stödresurser för äldre personer och hur de till viss del kompenserar för varandra, och att det främst är när man saknar både partner och barn som man verkligen riskerar bristande stöd och dåligt fysiskt och psykiskt välbefinnande. I det här avsnittet fokuserar vi på just den gruppen äldre. I internationell forskningslitteratur används olika begrepp för dem som saknar en nära familj. Vanligast är kinlessness, som betyder att sakna anhöriga, men som ofta brukar definieras som avsaknaden av partner och egna barn (se t.ex. Carr 2019; Plick et al. 2021; Verdery et al. 2019).

Att sakna nära anhöriga utgör en riskfaktor för upplevd ensamhet och social isolering under ålderdomen (Hawklay et al. 2019; Nicolaisen & Thorsen 2014). För många äldre är anhöriga de personer som står dem emotionellt närmast. I en studie av äldre personers (65+) sociala nätverk i 16 europeiska länder visar Litwin och Stoeckel (2013) att en stor majoritet anger familjemedlemmar som närmaste

förtrogna. De som främst angav "andra" (grannar, f.d. kolleger och formella hjälpgivare) som närmaste förtrogna hade det sämsta välbefinnandet samt minst kontakt och emotionell närhet till dessa "andra".

Äldre personer utan nära familj är en utsatt grupp i flera avseenden. Verdery et al. (2019) visar att de har större sannolikhet att bo ensamma och ha sämre självskattad hälsa och lägre utbildning än äldre som har nära anhöriga. I linje med både Cantors hierarkisk-kompensatoriska modell och Litwaks funktionalistiska modell visar forskningen att avsaknaden av nära anhöriga innebär större sannolikhet att sakna stödresurser och att behöva flytta i förtid till institutionsboende (Thomeer et al. 2016). Den visar också att äldre som saknar anhöriga har större sannolikhet att dö på äldreboende, jämfört med dem som har partner eller barn (Plick et al. 2021), och anhöriga som håller kontakt och som kan agera företrädare i relation till omsorgsgivaren är viktiga för den upplevda kvaliteten på boendet (Gaugler et al. 2004).

Önskan om att tydligare kunna identifiera en grupp äldre som riskerar att vara speciellt isolerade har genererat olika begrepp som solo agers och ageing alone (Carr 2019; Montayre et al. 2019). Ytterligare ett begrepp som speciellt fokuserar bristen på stödnätverk är elder orphans, som Carney et al. (2016) definierar som "aged community-dwelling individuals who are socially and/or physically isolated, without an available known family member or designated surrogate or caregiver" (s. 1). Begreppet kommer från grekiskans orphanos som på svenska översätts till 'föräldralöst barn', men som på engelska även kan översättas med bereaved – att vara 'berövad' en nära familj och det stödnätverk den utgör. Oavsett valt begrepp är äldre utan nära familj en grupp som internationella kunskapsöversikter pekar ut som speciellt sårbar och osynlig i gerontologisk forskning (Carr & Utz 2020; Montayre et al. 2019; Kervin et al. 2021).

När begreppet elder orphans använts i forskningen har fokus ofta legat på att synliggöra äldre personer, vilkas behov av stöd och omsorg riskerar att inte tillgodoses av vård- och omsorgsgivare som utgår från att alla äldre personer har familjemedlemmar som kan erbjuda stöd. Kervin et al. (2021) lyfter att äldre personer som saknar stödnätverk har de största hindren för att få den vård de behöver och därför riskerar att få inadekvat vård. Äldre personer utan nära familj kan klara sig väl i den tredje åldern, men kan i den fjärde åldern ha svårt att navigera i ett komplicerat system för vård och omsorg (Kervin et al. 2021). Inte minst i Sverige, där systemet bygger på att man kan göra

rationella val mellan olika vårdproducenter, kan det vara svårt att navigera i omsorgsapparaten "valfrihet" när hälsan sviker. Söderberg (2014) har till exempel visat på den centrala roll som nära anhöriga ofta spelar vid biståndsbedömningar, genom att delta i förhandlingar om de äldres flytt till särskilt boende. Ulmanen (2015) pekar likaledes på anhörigas viktiga roll som representanter för äldre i planeringen av deras omsorg. Även för de äldre som redan befinner sig i ett särskilt boende önskar nära anhöriga ofta vara fortsatt involverade, både i beslut om den äldre personens omsorg och i det praktiska utförandet, även om deltagandet begränsas av institutionella villkor (Holmgren 2015).

Elder orphans är en grupp som ofta figurerar i eländesgestaltningar av isolerade äldre. Ta till exempel "Stockholms ensamaste man", som uppmärksammades i Uppdrag granskning 2019. Den äldre mannen hade legat död i sin lägenhet i fyra år innan grannarna noterade det, medan autogiro betalande hans räkningar. Avsaknaden av stödnätverk innebar att mannen inte saknades av någon.

Kvalitativa studier om äldre utan nära familj är ovanliga, men Hafford-Letchfielda et al. (2017) undersökte brittiska medelålders och äldre kvinnors egna upplevelser av att åldras utan partner och barn och frågade hur de såg på sin framtid. Författarna beskriver hur den sociala konstruktionen av kvinnlighet gjort singelskap och barnlöshet till ett problem som framstår som en brist och avvikelse – uttryckt i nedsättande beskrivningar som till exempel "gammal nucka" – i kontrast till bilden av lyckligt gifta äldre par. Det var också vanligt med stigmatiserande erfarenheter bland deltagarna i studien, till exempel att få ständiga frågor om varför man var barnlös och varför man inte var gift.

Att vara barnlös lyftes fram som en risk för att sakna skyddsnet och stöd under ålderdomen. Som en kvinna uttryckte det: "Jag tar väldigt mycket hand om min mamma, men jag undrar vem som kommer att ta hand om mig när jag är barnlös" (Hafford-Letchfielda et al. 2017 s. 329). Deltagarna var också rädda för att på äldre dar förlora sin självständighet och bli en börda för vänner och andra. Vissa lyfte fram att det var viktigt att ha en företrädare som kan hjälpa en i framtiden om man skulle bli vårdberoende.

Sammanfattningsvis visar forskningen på att avsaknad av nära familj innebär en större individuell sårbarhet på äldre dar. Även om

bristen på nära familj till viss del kan kompenseras genom andra relationer så erbjuder de sällan samma närvaro och långsiktighet vid omfattande stödbehov, och många familjelösa saknar dessa nätverk. En växande andel familjelösa äldre innebär således ett större behov av kompenserande offentliga insatser.

Det starka samhällets reträtt

Vårt tredje argument handlar om de ökade krav som ställs på familjen till följd av nedskärningar i offentlig omsorg och som därmed riskerar att spä på sårbarheten för äldre personer utan nära familj. Sedan 1990-talet har allt större krav på besparingar och rationaliseringar i offentlig sektor lett till åtstramningar inom äldreomsorgen, som kommit att koncentreras till dem som har de största omsorgsbehoven. En konsekvens är att var tredje plats på äldreboenden avskaffats sedan millennieskiftet. En annan är att hemtjänsten kommit att koncentrera sig till ett alltmer begränsat utbud av insatser till de mest hjälpbehövande medan kompletterande insatser måste tillhandahållas av andra aktörer, till exempel via inköpta tjänster på en marknad eller hjälp från anhöriga (Szebehely 2020).

Kombinationen av hemmaboendeideologin och offentliga sparkrav har ökat förväntningarna på den nära familjen att ge stöd och omsorg till äldre anhöriga i det som kallas för en "informalisering" och "refamilisering" av omsorgen. Anhörigas insatser har alltmer kommit att ersätta offentliga omsorgsinsatser till äldre med mindre omsorgsbehov och komplettera offentliga insatser till äldre med stora omsorgsbehov (Szebehely & Trydegård 2007). Resultat från olika studier beräknar att den informella omsorgen till hemmaboende äldre är mer omfattande än den formella omsorg som kommunerna ansvarar för. Flera skattningar tyder på att mellan hälften och två tredjedelar av stödinsatserna till äldre ges av nära anhöriga (Socialstyrelsen 2020; Wimo et al. 2020). Ulmanen (2015) beskriver hur barn (speciellt döttrar) sedan 1990-talet alltmer fått kompensera för neddragningar i offentliga omsorgsinsatser till äldre, inte minst genom att företräda äldre föräldrar i relation till äldreomsorgens utförare och samordna

och organisera deras omsorgsinsatser. En konsekvens för äldre personer som saknar partner och barn är att de har större risk att inte få detta stöd och den omsorg de behöver.

Utifrån Litwaks funktionella modell kan man också diskutera om det offentliga över huvud taget kan erbjuda äldre ett lika komplett stöd som den nära familjen. I sin avhandling beskriver till exempel Holmgren (2015) hur personalen i särskilda boenden strävar efter att skapa en "ny familj", men är det möjligt för ett äldreboende att erbjuda det sociala och emotionella stöd som nära familjemedlemmar kan erbjuda?

Diskussion

Ovan har vi lyft tre argument för att se äldre personers avsaknad av nära familj som en växande form av social utsatthet: 1) demografiska förändringar som innebär att äldre allt oftare saknar nära familj, 2) problem som avsaknaden av nära familj kan innebära i termer av bristande stödresurser och psykisk ohälsa och 3) det starka samhällets reträtt som ställer större krav på familjen att stötta äldre familjemedlemmar. Men det finns också skäl till att inte se familjelöshet som ett växande problem. Dessa tar sin utgångspunkt i de specifika historiska omständigheter som omgärdat livet för samtida kohorter av äldre personer.

Nya familjeformer, nya möjligheter?

En fokusering på avsaknad av nära familj som brist och problem riskerar att maskera den heterogenitet som finns i gruppen, vilket kan inkludera självväld "familjefrihet" och välfungerande alternativa stöd-nätverk. Dagens kohorter av äldre har levt under en tidsperiod som underlättat att leva ett liv utan partner och barn. Senmodern familjeteori har betonat hur social förändring har lett till en individualisering av både familjer och parrelationer (Giddens 1992; Cherlin 2004; Beck & Beck-Gernsheim 2002) som lämnat utrymme för en stor variation i familjelösningar: att leva utan barn, att leva utan partner, att leva i samkönade relationer med mera. Legaliseringen av preventivmedel i

mitten av förra seklet underlättade familjeplanering och kvinnors intåg på arbetsmarknaden bidrog till deras ekonomiska autonomi och möjliggjorde friare relationsval. I Sverige bidrog välfärdsstaten ytterligare till individens självständighet genom att erbjuda individualiserade välfärdslösningar och därmed minska beroendet av partners. Sammantaget är dagens äldre en generation som haft större möjligheter än tidigare generationer att självständigt välja bort traditionella familjerelationer och i stället satsa på alternativa livsstilar. I flera fall har de valt att satsa på och bygga andra relationer, så kallade "valda familjer", som kan utgöra ett stöd sent i livet (se t.ex. Connidis 2021).

En aspekt på de förändrade familjerelationerna är att många äldre i dag har styvbarn från tidigare familjebildningar och att många äldre har sårbarrelationer. Dessa relationer syns inte i demografiska data, men kan vara väl så viktiga som stödresurser (Bildtgård & Öberg 2017, 2020, 2021).

En annan aspekt är att många levt och fortsatt lever tillfredsställande och socialt aktiva liv som barnlösa äldre singlar. Deltagarna i Hafford-Letchfieldas et al. (2017) studie, som beskrevs ovan, visar många positiva erfarenheter av att åldras ensam och hur man skapat alternativa "valda" familjenätverk, där vänner var väldigt viktiga. Vänskapsrelationer var fundamentala för välbefinnande och för emotionellt och annat stöd och sågs inte som sekundära i förhållande till familjerelationer. En kvinna beskrev sin identitet som ensamstående och barnlös: "Solo-kvinnor har många identiteter. Att vara solo är bara en av dem" (s. 326). Samtidigt beskrev de att "soloskapet" var en aspekt av identiteten som verkade få större betydelse ju äldre de blev.

I en annan studie kritiserar Mair (2019) antagandet att äldre personer som saknar nära familj per definition skulle vara sårbara, ett antagande hon menar ofta görs utifrån familjestrukturdata, men utan kunskap om hur vänskapsrelationer odlats och kan kompensera för bristen på anhöriga. I en studie av 17 länder i Europa visar hon hur avsaknaden av familj kan kompenseras med olika vänskapsnätverk. Äldre personer som saknar anhöriga tenderar att rapportera fler vänner i sina nätverk.

Mair menar också att sambandet mellan att ha anhöriga och tillgång till stöd är komplext. Att ha barn (speciellt döttrar) innebär den största fördelen när det gäller att ha tillgång till stöd under ålderdomen. Men att ha många barn innebär inte nödvändigtvis någon fördel. De som däremot saknar både barn och partner har enligt Mair störst risk

att ha bristande stöd under ålderdomen, eftersom jämnåriga vänner ofta inte har samma potential att utgöra stöd sent i livet som familjemedlemmar. Att ha barn och partner garanterar dock inte att man får stöd eller har ett bättre välbefinnande. Alla familjerelationer är inte harmoniska, och dåliga familjerelationer försämrar enligt Mair välbefinnandet mer än vad positiva familjerelationer ökar välbefinnandet.

Ensamstående barnlösa män som en speciell problemgrupp

Ett återkommande fynd i flera studier är en könsskillnad mellan ensamstående barnlösa män och kvinnor. Medan kvinnor i den här situationen ofta framstår som relativa vinnare, som aktivt valt bort familjebildning till förmån för yrkeskarriär och socialt engagemang, och som ofta odlat starka alternativa sociala nätverk, så framstår männen i högre grad som relativa förlorare, som i stället för att välja bort familjebildning blivit bortvalda (Dykstra & Hagestad 2007). Margolis och Verderey (2017) sammanfattar det som att aldrig gifta äldre kvinnor utgör "crème de la crème" och aldrig gifta män "the bottom of the barrel" (s. 692). Gruppen äldre ensamstående barnlösa män framstår därmed som speciellt intressant i en diskussion om att åldras utan nära familj och de eventuella problem som är kopplade till det – inte minst mot bakgrund av att det är den grupp av ensamstående och barnlösa äldre som växer mest.

Diskussionen om "familjefrihet" som livsstilsval bidrar med en behövlig problematisering av utsattheten i att åldras utan familj sent i livet. Det finns skäl att inte bunta samman alla äldre som saknar nära familj och hävda att de har problem – bilden är mer komplicerad än så. Samtidigt finns det aspekter som gör hela gruppen äldre utan nära familj speciellt utsatt, oavsett om det är en fritt vald livsstil eller inte. Betoningen på jämnåriga i de alternativa nätverk som äldre utan nära familj byggt upp under livet innebär att stödkonvojerna, som kan ha varit starka under det tidigare livet, riskerar att bli fragila på äldre dar. Det innebär i förlängningen ett ökat beroende av offentlig omsorg och en högre risk för institutionalisering. I det avseendet riskerar åldrande utan nära familj att bli ett växande problem.

Är avsaknaden av nära familj på äldre dar ett socialt problem?

Genomgående i kapitlet har vi visat på den sårbarhet som åldrande utan nära familj riskerar att utgöra för individen. När blir en sådan sårbarhet ett socialt problem? En vanlig definition på ett socialt problem är att många drabbas av problemet eller att det utgör ett problem som samhället får hantera samt att det allmänt uppfattas som ett samhällsproblem (se t.ex. Rubington & Weinberg 2003). I inledningen beskrev vi hur äldres bristande stödresurser under förra seklet sågs som ett problem som det starka samhället var tvunget att kompensera för. Avsaknaden av nära familj är inte i sig självt ett socialt problem, vilket diskussionen ovan visar, men deras omsorgsbehov kan bli det. Om äldre personer utan nära familj saknar alternativa stödnätverk så riskerar deras omsorgsbehov bli ett problem som samhället måste hantera, i synnerhet när gruppen växer.

Författarnas tack

Vi tackar FD Marianne Winqvist för värdefulla kommentarer på manuskriptet.

Referenser

- Albertini, M. & Kohli, M. (2009). What childless older people give: Is the generational link broken? *Ageing & Society*, 29, 1261–1274. doi: 10.1017/S0144686X0999033X
- Albertini, M. & Mencharini, L. (2014). Childlessness and support networks in later life: New pressures on familistic welfare states. *Journal of Family Issues*, 35(3), 331–357. doi.org/10.1177/0192513X12462537
- Allen, R. E. S. & Wiles, J. L. (2013). How older people position their late-life childlessness: A qualitative study. *Journal of Marriage and Family*, 75(1), 206–220. doi: 10.1111/j.1741-3737.2012.01019.x
- Beck, U. & Beck-Gernsheim, E. (2002). *Individualization: Institutionalized individualism and its social and political consequences*. Thousand Oaks.
- Bildtgård, T. & Öberg, P. (2017). *Intimacy and ageing: New relationships in later life*. Bristol: Policy Press.
- Bildtgård, T. & Öberg, P. (2022). Blood thicker than water: Emotional closeness between older parents and adult children in stepfamilies. *Journal of Family Studies*, 28(2), 493–510. doi.org/10.1080/13229400.2020.1735485
- Bildtgård, T. et al. (2021). The dyad is not enough: Third-party mediation as a precondition for cohesion in long-term step relationships. *Sociologisk Forskning*, 58(3), 217–242. doi: 10.37062/sf.58.22041
- Bodenmann, G. (2005). Dyadic coping and its significance for marital functioning. I T.A. Revenson, K. Kayser & G. Bodenmann (red.) *Couples coping with stress: Emerging perspectives on dyadic coping*. Washington DC: American Psychological Association, 33–49.
- Bowen, G. L. & Jensen, T. M. (2017). Late life divorce and postdivorce adult subjective well-being. *Journal of Family Issues*, 38(10), 1363–1388. doi.org/10.1177/0192513X15596197
- Cantor, M. H. (1979). Neighbours and friends: An overlooked resource in the informal support system. *Research on Aging*, 1, 434–463. doi.org/10.1177/016402757914002

- Carney, M. T., Fujiwara, J., Emmert Jr., Tara, B. E., Liberman, A. & Paris, B. (2016). Elder orphans hiding in plain sight: A growing vulnerable population. *Current Gerontology and Geriatrics*, 1–11. doi.org/10.1155/2016/4723250
- Carr, D. (2019). Aging alone? International perspectives on social integration and isolation. *Journals of Gerontology: Social Sciences*, 74(8), 1391–1393. doi: 10.1093/geronb/gbz095
- Carr, D. & Utz, R. L. (2020). Families in later life: A decade review. *Journal of Marriage and Family*, 82, 346–363. doi.org/10.1111/jomf.12609
- Cherlin, A. J. (2004). The deinstitutionalization of American marriage. *Journal of Marriage and Family*, 66(4), 848–861. doi.org/10.1111/j.0022-2445.2004.00058.x
- Connidis, I. A. (2021). Who counts as family later in life? Following theoretical leads. *Journal of Family Theory & Review* 12, 164–179. doi: 10.1111/jftr.12367
- Connidis, I. A. & Barnett, A. E. (2019). *Family ties and aging* (3 uppl.) Sage.
- Connidis, I. A. & McMullin, J. A. (1993). To have or have not: Parental status and the subjective well-being of older men and women. *Gerontologist*, 33(5), 630–636. doi: 10.1093/geront/33.5.630
- Crawley, J. E. (2018). *Gray divorce: What we lose and gain from mid-life splits*. University of California Press.
- Dallos, R. & McLaughlin, E. (1993). *Social problems and the family*. London: Sage.
- Deindl, C. & Brandt, M. (2017). Support networks of childless older people: Informal and formal support in Europe. *Ageing & Society*, 37, 1543–1567. doi.org/10.1017/S0144686X16000416
- Dykstra, P. A. & Hagestad, G. (2007). Childlessness and parenthood in two centuries: Different roads – different maps? *Journal of Family Issues*, 28(11), 1518–1532. doi.org/10.1177/0192513X07303881
- Dykstra, P. A. & Keizer, R. (2009). The wellbeing of childless men and fathers in mid-life. *Ageing & Society*, 29, 1227–1242. doi.org/10.1017/S0144686X08008374
- Gaugler, J. E., Anderson, K. A., Zarit, S. H. & Pearlin, L. I. (2004). Family involvement in nursing homes: Effects on stress and well-being. *Aging and Mental Health*, 8(1), 65–75. doi: 10.1080/13607860310001613356.
- Giddens, A. (1992). *The transformation of intimacy: Sexuality, love and eroticism in modern societies*. Polity.

- Gustavsson, K. & Lee, C. D. (2004). Alone and content: Frail seniors living in their own home compared to those who live with others. *Journal of Women and Aging*, 16(3-4), 3-18. doi.org/10.1300/J074v16n03_02
- Hadley, R. A. (2021). "It's most of my life – going to the pub or the group": The social networks of involuntarily childless older men. *Ageing & Society*, 41, 51-76. doi.org/10.1017/S0144686X19000837
- Hafford-Letchfield, T., Lamberta, N., Long, E. & Brady, D. (2017). Going solo: Findings from a survey of women aging without a partner and who do not have children. *Journal of Women & Aging*, 29(4), 321-333. doi.org/10.1080/08952841.2016.1187544
- Hawklay, L. C., Kaiser, T. & Luhmann, M. (2019). Are US older adults getting lonelier? Age, period, and cohort differences. *Psychology and Aging*, 34(8), 1144-1157. doi.org/10.1037/pag0000365
- Holmgren, J. (2015). *Conditions for relatives' involvement in nursing homes*. Karolinska Institutet.
- Jeffries, S. & Konnert, C. (2002). Regret and psychological well-being among voluntary and involuntary childless women and mothers. *International Journal of Aging and Human Development*, 54(2), 89-106. doi: 10.2190/J08N-VBVG-6PXM-0TTN
- Jönson, H. & Harnett, T. (2015). *Socialt arbete med äldre*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Kahn, R. L. & Antonucci, T. C. (1980) Convoys over the life course. I P. B. Baltes & O. Brim (red.) *Life-span development and behavior*. Academic press.
- Kalmijn, M. (2013). Adult children's relationships with married parents, divorced parents, and stepparents. *Journal of Marriage and Family*, 75(5), 1181-1193. doi.org/10.1111/jomf.12057
- Kervin, L. et al. (2021). Barriers in health and social care access and navigation for elder orphans. *BMJ Open*, 11, 1-7. doi: 10.1136/bmjopen-2020-043876
- Klaus, D. (2021). Differential effects of widowhood on network and support. *Journal of Family Issues*. [Published on-line]. doi: 10.1177/0192513X20988068
- Kohli, M. & Albertini, M. (2009). Childlessness and intergenerational transfers: What is at stake? *Ageing & Society*, 29, 1171-1183. doi.org/10.1017/S0144686X09990341
- Koropecjy-Cox, T. (2002). Beyond parental status: Psychological well-being in middle and old age. *Journal of Marriage and Family*, 64, 957-971. doi.org/10.1111/j.1741-3737.2002.00957.x

- Krenkova, L. (2018). Childlessness and social support in old age: A literature review. *Finnish Yearbook of Population Research*, 53, 1–50. doi: 10.23979/fypr.77931
- Lee, G. R. & DeMaris, A. (2007). Widowhood, gender, and depression: A longitudinal analysis. *Research on Aging*, 29, 56–72. doi.org/10.1177/0164027506294098
- Litwak, E. (1985). Complementary roles for formal and informal support groups: A study of nursing homes and mortality rates. *Journal of Applied and Behavioral Science*, 21, 407–425. doi: 10.1177/002188638502100406
- Litwin, H. & Stoeckel, K. J. (2013). Confidant network types and well-being among older Europeans. *Gerontologist*, 54(5), 762–772. doi: 10.1093/geront/gnt056
- Liu, H. (2009). Till death do us part: Marital status and US mortality trends, 1986–2000. *Journal of Marriage and Family*, 71, 1158–1173. doi.org/10.1111/j.1741-3737.2009.00661.x
- Mair, C. A. (2019). Alternatives to aging alone? "Kinlessness" and the importance of friends across European contexts. *Journals of Gerontology: Social Sciences*, 74(8), 1416–1428. doi: 10.1093/geronb/gbz029
- Martin-Matthews, A. (2011). Revisiting widowhood in later life. *Canadian Journal of Aging*, 30(3), 339–354. doi.org/10.1017/S0714980811000201
- Montayre, J. et al. (2019). The elder orphan in healthcare settings: An integrative review. *Population Aging*, 12, 515–532. doi: 10.1007/s12062-018-9222-x
- Nicolaisen, M. & Thorsen, K. (2014). Who are lonely? Loneliness in different age groups (18–81 years old), using two measures of loneliness. *International Journal of Aging and Human Development*, 78(3), 229–257. doi: 10.2190/AG.78.3.b
- Nilsson, M. (2011). *Det blev inte av: Äldre ensamstående män utan barn på landsbygden*. Rapport 3. NISAL.
- Plick, N. P., Ankuda, C. K., Mair, C. A., Husain, M. & Ornstein, K. A. (2021). A national profile of kinlessness at the end of life among older adults: Findings from the Health and Retirement Study. *Journal of American Geriatric Society*, 69, 2143–2151. doi: 10.1111/jgs.17171
- Roofeh, R., Smith, D. M. & Clouston, S. A. P. (2020). Estimated prevalence of elder orphans using National Health and Aging Trends Study. *Journal of Aging and Health*, 32(10), 1443–1449. doi: 10.1177/0898264320932382

- Rubington, E. & Weinberg, M. S. (2003). *The study of social problems: Seven perspectives*. Oxford: Oxford University Press.
- Schnettler, S. & Wöhler, T. (2016). No children in later life, but more and better friends? Substitution mechanisms in the personal and support networks of parents and the childless in Germany. *Ageing & Society*, 36, 1339–1363. doi.org/10.1017/S0144686X15000197
- Schwartz, E. & Litwin, H. (2018). Social network changes among older Europeans: The role of gender. *European Journal of Ageing*, 15, 359–367. doi: 10.1007/s10433-017-0454-z
- Socialstyrelsen (2020). *Anhöriga som vårdar eller stödjer närstående äldre personer: Underlag till en nationell strategi*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Stahnke, B. et al. (2020). Lived experiences and life-satisfaction of childfree women in late life. *The Family Journal*, 28(2), 159–167. doi.org/10.1177/1066480720911611
- Stegen, H. et al. (2020). Life stories of voluntarily childless older people. *Journal of Family Issues*. [Published on-line 13 August 2020]. doi.org/10.1177/0192513X20949906
- Szebehely, M. (2020). *Internationella erfarenheter av covid-19 i äldreboenden*. Underlagsrapport till SOU 2020:80: Äldreomsorgen under pandemin. Stockholm: Coronakommissionen.
- Szebehely, M. & Trydegård, G-B. (2007). Omsorgstjänster för äldre och funktionshindrade: Skilda villkor, skilda trender? *Socialvetenskaplig tidskrift* 14(2–3), 197–219. doi.org/10.3384/SVT.2007.14.2-3.2589
- Sundström, G. (2019). *Mer familj, mer omsorg: Svenska familjeband under senare år – särskilt 1985–2015*. Stockholm: Familjen först.
- Söderberg, M. (2014). *Hänsynstagandets paradoxer: Om äldre, närstående och biståndshandläggare vid flytt till särskilt boende*. Lund: Lunds universitet.
- Ulmanen, P. (2015). *Omsorgens pris i åtstramningstid: Anhörigomsorg för äldre ur ett könsperspektiv*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Verdery, A. M., Margolis, R., Zhou, Z., Chai, X. & Rittirong, J. (2019). Kinlessness around the world. *Journals of Gerontology*, 74(8), 1394–1405. doi: 10.1093/geronb/gby138
- Vikström, J., Bladh, M., Hammar, M., Marcusson, J., Wressle, E. & Sydsjö, G. (2011). The influences of childlessness on the psychological well-being and social network of the oldest old. *BMC Geriatrics*, 11(78), 1–11. doi: 10.1186/1471-2318-11-78

- Walker, R. B. & Luszcz, M. A. (2009). The health and relationship dynamics of late-life couples: A systematic review of the literature. *Ageing & Society*, 29, 455–480. doi: 10.1017/S0144686X08007903
- Wenger, G. C., Dykstra, P. A., Melkas, T. & Knipscheer, K. C. P. M. (2007). Social embeddedness and late-life parenthood: Community activity, close ties, and support networks. *Journal of Family Issues*, 28(11), 1419–1456. doi.org/10.1177/0192513X07303895
- Wenger, G. C., Scott, A. & Patterson, N. (2000). How important is parenthood? Childlessness and support in old age in England. *Ageing & Society*, 20, 161–182. doi.org/10.1017/S0144686X99007631
- Wimo, A. et al. (2020). *Informell och formell vård hos äldre personer i ordinärt boende: Förändringar och samspel över tid 2001–2015 i SNAC-projektet*. SNAC.
- Zhang, Z. & Hayward, M. D. (2001). Childlessness and the psychological well-being of older persons. *Journals of Gerontology*, 56B(5), 311–320. doi.org/10.1177/0192513X03254519
- Öberg, P., Andersson, L. & Bildtgård, T. (2016). Skyddar en parrelation på äldre dar mot ensamhet? *Socialvetenskaplig tidskrift*, 23(1), 19–36. doi.org/10.3384/SVT.2016.23.1.2333